

בראשית ברא א-להים

המקורות הבאים עוסקים בפסוק הראשון בתורה שישי אומרים שהוא גם הפסוק הקשה ביותר בה. מהי פעולת הבריאה? יש מאין או יש מיש? מהו הדבר הראשון שנברא? והאם היו דברים לפני בריאת העולם?

א. מה הדבר הראשון שנברא לפי התורה? האם לפי התיאור התורה הבריאה היא יש מאין או לא?

1. בראשית פרק א

(א) בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ: (ב) והארץ היתה תהו ובהו וחשך על פני תהום ורוח אלהים מרחפת על פני המים: (ג) ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור: (ד) וירא אלהים את האור כי טוב ויבדל אלהים בין האור ובין החשך: (ה) ויקרא אלהים לאור יום ולחשך קרא לילה ויהי ערב ויהי בקר יום אחד: פ

(ו) ויאמר אלהים יהי רקיע בתוך המים ויהי מדליל בין מים למים: (ז) ויעש אלהים את הרקיע ויבדל בין המים אשר מתחת לרקיע ובין המים אשר מעל לרקיע ויהי כן: (ח) ויקרא אלהים לרקיע שמים ויהי ערב ויהי בקר יום שני: פ ...

(כו) ויאמר אלהים נעשה אדם בצלמנו כדמותנו ויִרְדוּ בְדִגַת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבַבְּהֵמָה וּבְכָל הָאָרֶץ וּבְכָל הָרֶמֶשׂ הָרֹמֵשׂ עַל הָאָרֶץ: (כז) וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָא אֹתָם: (כח) וַיִּבְרַךְ אֹתָם אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹהִים פְּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת הָאָרֶץ וְכַבְּשֶׁהָ וַיְרִדוּ בְּדִגַת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְכָל חַיַּה הָרֹמֶשֶׂת עַל הָאָרֶץ:

ב. המדרשים הבאים מתייחסים לכולם לפסוק הראשון בתורה למדו אותם.

אחרי כל המדרש מובאים הפסוקים המצוטטים בו.

שאלות מנחות:

- מה משמעות הקדימה לבריאת העולם?
- מדוע דווקא דברים אלו קדמו?
- מה ההבדל בין נבראו לפני עלו במחשבה?
- מה משמעות השאלה מי קדם – התורה או כסא הכבוד?

2. בראשית רבה פרשה א

בראשית ברא אלהים ו' דברים קדמו לבריית עולם, יש מהם שנבראו ויש מהם שעלו במחשבה להבראות, התורה וכסא הכבוד נבראו, התורה דכת' י"י קנני ראשית (משלי ח כב), כסא כבוד דכת' נכון כסאך מאז וגו' (תהלים צג ב), האבות עלו במחשבה להבראות דכת' כבכורה בתאנה בראשיתה ראיתי אבותיכם (הושע ט ז), ישראל עלו במחשבה דכת' זכור עדתך קנית קדם (תהלים עד ב), בית המקדש עלה במחשבה דכת' כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו (ירמיה יז יב), שם המשיח עלה במחשבה דכת' לפני שמש ינון שמו (תהלים עב יז),

ר' אהבה בר' זעירא אמר אף התשובה הה"ד בטרם הרים וגו' (שם/תהלים/ צ ב) מאותה השעה תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו (שם שם/תהלים צ/ ג),

אבל איני יודע אי זה קודם אם התורה לכסא כבוד אם כסא כבוד לתורה, אמר ר' אבא בר כהנא התורה קדמה לכסא הכבוד שנ' י"י קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז קדם לאותו שכתוב בו נכון כסאך מאז וגו', ר' הונא ר' ירמיה בשם ר' שמואל בר' יצחק מחשבתיך של ישראל קדמה לכל, למלך שהיה נשוי למטרונה ולא היה לו ממנה בן, פעם אחת נמצא המלך עובר בשוק, אמר טלו מילנין (דיו) וקלמין (קסת סופר) וקונדלין (חותמת) אילו לבני, והיו אומרים בן אין לו למה מבקש מילנין וקונדילין אתמהא, חזרו ואמרו המלך אסטרוולוגוס הוא וצפה שעתיד להעמיד בן אתמהא, כך אילולי צפה הקב"ה שאחר כ"ו דור עתידין

ר' מנחם ור' יהושע בן לוי בשם ר' לוי מי שבונה צריך ו' דברים מים ועפר ועצים ואבנים וקנים וברזל, ואם תאמר עשיר הוא ואין צריך קנים, הרי הוא צריך קנה המדה דכת' וקנה המדה בידו (יחזקאל מ ג), התורה אותן שש קדמה קדם ומאז ומעולם ומראש ומלקדמין תריין.

פילוסופוס אחד שאל את רבן גמליאל אמר לו צייר גדול היה אלהיכם אלא מצא לו סמנים טובים שסייעוהו, אמר לו מה אינון, אמר ליה תהו ובהו וחשך ומים ורוח ותהומות, אמר ליה תיפח רוחיה דההוא גברא, כולם כת' בהם בריאה תהו ובהו עושה שלום ובורא רע (ישעיה מה ז), חשך יוצר אור ובורא חשך (שם שם /ישעיהו מ"ה/), מים הללוהו שמי השמים והמים וגו' (תהלים קמח ד) למה כי הוא צוה ונבראו (שם שם /תהלים קמ"ח/ ה), רוח כי הנה יוצר הרים ובורא רוח (עמוס ד יג), תהומות באין תהומות חוללתי (משלי ח כד).

תהלים פרק צג

(א) יְדוֹד מֶלֶךְ גִּאֵוֹת לְבַשׁ לְבַשׁ יְדוֹד עַז הַתְּאֵזֶר אֶף תִּכּוֹן תִּבְּל בֶּל תִּמוּט:

(ב) נִכּוֹן כְּסָאֲךָ מֵאֵז מַעֲוֹלָם אֶתָּה:

הושע פרק ט פסוק י

כְּעֵנָבִים בַּמִּדְבָּר מִצְאֵתִי יִשְׂרָאֵל כְּבַכּוּרָה בַתְּאֵנָה בְּרֵאשִׁיתָהּ רֵאִיתִי אֲבוֹתֶיכֶם הֵמָּה בָּאוּ בְּעַל פְּעוּר וַיִּנְזְרוּ לְבִשְׂת וַיִּהְיוּ שְׂקוּצִים כְּאַהֲבָם:

תהלים פרק עד פסוק ב

זָכַר עֲדַתְךָ קִנִּית קֶדֶם גְּאֻלַּת שְׁבֵט נַחֲלַתְךָ הִר צִיּוֹן זֶה שְׂכַנְתָּ בוֹ:

ירמיהו פרק יז פסוק יב

כִּסֵּא כְבוֹד מְרוֹם מְרֹאשׁוֹן מְקוֹם מִקְדָּשְׁנוֹ:

תהלים פרק עב פסוק יז

הֲיֵה שְׁמוֹ לְעוֹלָם לִפְנֵי שָׁמַשׁ <ינין>? נִזּוֹן שְׁמוֹ וַיִּתְּבַרְכוּ בוֹ כָּל גּוֹיִם וַאֲשֵׁרוּהוּ:

תהלים פרק צ

(ב) בְּטָרֶם הָרִים יִלְדוּ וַתַּחֲוִלֵּל אֶרֶץ וַתְּבַל וַיִּמְעוֹלֶם עַד עוֹלָם אֶתָּה אֵל:

(ג) תִּשָּׁב אֲנוּשׁ עַד דָּכָא וַתֵּאמֶר שׁוּבוּ בְּנֵי אָדָם:

ג. תורה קדמה לעולם

3. בראשית רבה (תיאודור-אלבק) פרשה א

א (א) בראשית ברא אלהים וגו'. ר' אושעיא פתח ואהיה אצלו אמון ואהיה שעשועים (משלי ח ל) ... אמון אמון התורה אומרת אני הייתי כלי אומנתו של הקב"ה, בנוהג שבעולם מלך בשר ודם בונה פלטין ואינו בונה אותה מדעת עצמו אלא מדעת אומן, והאומן אינו בונה אותה מדעתו אלא דיפטראות ופינקסות יש לו לידע היאך הוא עושה חדרים ופשפשים, כך היה הקב"ה מביט בתורה ובורא העולם, והתורה א' בראשית ברא אלהים ואין ראשית אלא תורה היך מה דאת אמר "י קנני ראשית דרכו וגו' (משלי ח כב).

- מהו תפקיד התורה לפי המדרש?

- המדרש דורש את הפסוקים הבאים ממשלי. מי היא המדברת בפסוקים לפי המדרש?

- משלי פרק ח

(כב) יְדוֹד קִנְנִי רֵאשִׁית דְּרָכֶוּ קֶדֶם מִפְּעֻלִּי מֵאֵז:

(כג) מַעֲוֹלָם נִסְכַּתִּי מְרֹאשׁ מִקְדָּמִי אֶרֶץ:

(כד) בְּאֵין תְּהֵמוֹת חוֹלְלָתִי בְּאֵין מַעֲיֵנוֹת נִכְבְּדִי מִיָּם:

(כה) בְּטָרֶם הָרִים הִטְבְּעוּ לִפְנֵי גְבְעוֹת חוֹלְלָתִי:

(כו) עַד לֹא עָשָׂה אֶרֶץ וְחוֹצוֹת וְרֹאשׁ עִפְרוֹת תִּבְּל:

- (כז) בהכינו שמים שם אני בחוקו חוג על פני תהום:
(כח) באמצעו שחקים ממעל בעזוז עינות תהום:
(כט) בשומו לים חקו ומים לא יעברו פיו בחוקו מוסדי ארץ:
(ל) ואהיה אצלו אמון ואהיה שעשעים יום יום משחקת לפניו בכל עת:
(לא) משחקת בתבל ארצו ושעשעי את בני אדם: פ

ד. תרגום התורה

המדרש מספר כי כשתרגמו את התורה, שינו את סדר המילים בפסוק הפתיחה:

4. תלמוד בבלי מסכת מגילה דף ט עמוד א

דתניא: מעשה בתלמי המלך שכינס שבעים ושנים זקנים, והכניסן בשבעים ושנים בתים, ולא גילה להם על מה כינסן. ונכנס אצל כל אחד ואחד ואמר להם: כתבו לי תורת משה רבכם. נתן הקדוש ברוך הוא בלב כל אחד ואחד עצה, והסכימו כולן לדעת אחת. וכתבו לו (בראשית א') אלהים ברא בראשית, (בראשית א') אעשה אדם בצלם ובדמות, (בראשית ב') ויכל ביום הששי, וישבות ביום השביעי, (בראשית ה') זכר ונקבה בראו, ולא כתבו בראם, (בראשית י"א) הבה ארדה ואבלה שם שפתם, (בראשית י"ח) ותצחק שרה בקרוביה, (בראשית מ"ט) כי באפם הרגו שור וברצונם עקרו אבוס, (שמות ד') ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכיבם על נושא בני אדם, (שמות י"ב) ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים ובשאר ארצות ארבע מאות שנה, (שמות כ"ד) וישלח את זאטוטי בני ישראל, (שמות כ"ד) ואל זאטוטי בני ישראל לא שלח ידו, (במדבר ט"ז) לא חמד אחד מהם נשאתי, (דברים ד') אשר חלק ה' אלהיך אתם להאיר לכל העמים, (דברים י"ז) וילך ויעבוד אלהים אחרים אשר לא צויתי לעובדם, וכתבו לו את צעירת הרגלים, ולא כתבו לו (ויקרא י"א) ואת הארנבת, מפני שאשתו של תלמי ארנבת שמה, שלא יאמר: שחקו בי היהודים והטילו שם אשתי בתורה.

רש"י שם

תלמי - מלך מצרים היה.

אלהים ברא בראשית - את השמים, שלא יאמר בראשית שם הוא, ושתי רשויות הן, וראשון ברא את השני.

אעשה אדם - שמכאן פקרו המינין לומר שתי רשויות הן, דכתיב נעשה אדם (בראשית א) .
ויכל ביום הששי - שלא יאמר אם כן עשה מלאכה בשבת, דהא כתיב ויכל ביום השביעי, והוא לא יקבל עליו מדרש חכמים שדרשו בו: מה היה העולם חסר - מנוחה, באתה שבת - באתה מנוחה, וזהו גמרו.
זכר ונקבה בראו ולא כתבו בראם - דמשמע שני גופין ברא, כל אחד זכר ונקבה שני פרצופין, לכן כתבו בראו, שכך נברא אדם בשני פרצופים.

- מהו העיקרון (המניע) המשותף לחמשת השינויים הראשונים שעשו הזקנים?
- מדוע שינו הזקנים את סדר המילים בפסוק הראשון בתורה? כיצד מסביר זאת רש"י?
- כיצד מסבירים זאת בעלי התוספות?

תוספות שם

אלהים ברא בראשית - פרש הקונטרס (כינוי לפירוש רש"י) שאם כתבו בראשית ברא היו אומרים בראשית שם הוא ושתי רשויות הן. וקשה שהרי בראשית אין שם כלל אלא 'בתחלה'. ועוד שכתבו לו בלשון יונית 'בתחלה'. ונ"ל שהיונים היו יודעים שלעולם יש להזכיר הבורא בתחילה ואם כן אלו כתבו בראשית קודם היה אומר דשתי רשויות הן והתיבה הראשונה הוי בורא אחד ואלהים הוי השני משום הכי הפכו לו.

האם המדרש הבא מסכים עם רש"י או עם תוספות?

5. בראשית רבה (תיאודור-אלבק) פרשה א

[בראשית ברא אלהים] ר' יודן בשם אקילס לזה נאה לקרות אלוה, בנוהג שבעולם מלך בשר ודם מתקלס

(מרחצאות ציבוריים) ועדיין לא נתן להם פרקטיאה (סוג של

מרחץ),

שמעון בן עזאי/עזאי/ אומר וענותך תרבי (ש"ב = שמואל ב' = כב לו) בשר ודם מזכיר שמו ואחר כך שבחו פלן אגוסטלא פלן אנא פרוטאטא (פלוני הבונה והמגדל, פלוני הראשון), אבל הקב"ה אינו כן, אלא משברא צרכי עולמו הזכיר שמו בראשית ברא ואחר כך אלהים.

שמואל ב פרק כב פסוק לו

ותתן לי מגן ישעך וענתך תרביני:

ה. פרשנות הזהר

כיצד מפרש הזהר את תהליך בריאת העולם:

8. הקדמת הזהר (בתרגום הרב בר שאול)

"שאו מרום עיניכם וראו, מי ברא אלה" (ישעיהו מ') " אמר רבי שמעון : רז זה לא נתגלה, מלבד יום אחד שהייתי על חוף הים, ובא אליהו ואמר לי: רבי, ידעת מהו 'מי ברא אלה' ? אמרתי לו: אלו השמים וצבאם מעשה הקב"ה, שיש לו לבן אדם להסתכל בהם, ולברך אותו, ככתוב: ' כי אראה שמיך ומעשה אצבעותיך, וגו' , ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ (תהילים ח') . אמר לי : רבי , דבר סתום היה לפני הקב"ה, ונתגלה בישיבה של מעלה. וזה הוא: בשעה שהסתום מכל סתומים חפץ להתגלות , שעה בראשונה נקודה אחת, וזה עלה להיות מחשבה, צייר בה כל ציורים , חקק בה כל חקיקות, וחקק בתוך המאור הקדוש הסתום חקיקת ציור סתום אחד קודש הקדשים , בניין עמוק היוצא מתוך מחשבה, ונקרא 'מי'. ראשית הבניין, קיים ולא קיים, עמוד יסתום בשמו. לא נקרא אלא 'מי'. חפץ להתגלות ולהיקרא בשם , ונתלבש בלבשו יקר מאיר וברא 'אלה', ועלה 'אלה' בשם. נתחברו האותיות אלו באלו , ונשלם השם 'אלה-ים'. ועד שלא ברא 'אלה' לא עלה 'אלה-ים' בשם.

ואותם שחטאו בעגל , על רז שלנו , אמרו: " אלה אלוקיך ישראל".

וכמו שהשתתף 'מי' ב'אלה', כך הוא שם המשותף תמיד, ובסוד זה העולם קיים. פרח אליהו ולא ראיתו. וממנו ידעתי את הדבר שעמדתי על רזו וסתריו.. בא רבי אלעזר וכל החברים ונשתטחו לפני בכו ואמרו: אילמלא לא באנו אלא לשמוע זה, דיינו.

- מה משמעות השם 'א-להים'?

- האם לפי הזהר, ניתן לשנות את סדר המילים בפסוק כמו בעשו בתרגום השבעים:

- מה היחס בין ההשקפה המתוארת בזהר לבין זו המתוארת במדרש רבה?

1. עולה במחשבתו של א-להים

האם ניתן להפריד בין שלב התכנון לשלב העשייה בבריאה הא-להית? השוו את ממשמעות הביטוי 'עלה במחשבה' בגמרא בברכות מול הגמרא במנחות:

9. תלמוד בבלי מסכת ברכות דף טא עמוד א

דרכי אבהו רמי: כתיב זכר ונקבה בראם וכתוב +בראשית ט'+ כי בצלם אלהים עשה את האדם! הא כיצד - בתחלה עלה במחשבה לבראת שנים, ולבסוף לא נברא אלא אחד.

10. תלמוד בבלי מסכת מנחות דף כט עמוד ב

אמר רב יהודה אמר רב: בשעה שעלה משה למרום, מצאו להקב"ה שיושב וקושר כתרים לאותיות, אמר לפניו: רבש"ע, מי מעכב על ידך? אמר לו: אדם אחד יש שעתיד להיות בסוף כמה דורות ועקיבא בן יוסף שמו, שעתיד לדרוש על כל קוץ וקוץ תילין תילין של הלכות. אמר לפניו: רבש"ע, הראהו לי, אמר לו: חזור לאחורך. הלך וישב בסוף שמונה שורות, ולא היה יודע מה הן אומרים, תשש כחו; כיון שהגיע לדבר אחד, אמרו לו תלמידי: רבי, מנין לך? אמר להן: הלכה למשה מסיני, נתיישבה דעתו. חזר ובא לפני הקב"ה, אמר

מה הבעיה התיאולוגית שטוען הפילוסוף כנגד רעיון הבריאה?

11. ספר הכוזרי מאמר א אות א

וראיתי לכתוב הדברים ההם כאשר נפלו והמשכילים יבינו. - אמרו כי כאשר ראה מלך כוזר בחלומו כי כונתו רצויה אצל הבורא אבל מעשהו אינו נרצה וצוהו בחלום לבקש המעשה הנרצה אצל הבורא, שאל פילוסוף אחד על אמונתו. וא"ל הפילוסוף: אין אצל הבורא לא רצון ולא שנאה כי הוא נעלה מכל החפצים ומכל הכונות, כי הכונה מורה על חסרון המכוין וכי השלמת כונתו שלמות לו ובעוד שלא תשלם הוא חסר, וכן הוא נעלה אצל הפילוסופים מידיעת חלקי הדברים מפני שהם משתנים עם העתים ואין בידיעת הבורא שנוי. והוא אינו יודע אותך כל שכן שידע כונתך ומעשיך וכל שכן שישמע תפלתך ויראה תנועותיך, ואם יאמרו הפילוסופים שהוא בראך הם אומרים זה על דרך העברה, מפני שהוא עלת העלות בבריאת כל נברא, לא מפני שהוא בכונה מאתו. ולא ברא מעולם אדם כי העולם קדמון ולא סר האדם נולד מאדם שקדמו, מתרבות בו צורות ומזגים ומדות מאביו ומאמו וקרוביו ואיכיות מן האוירים והארצות והמזונות והמימות עם כחות הגלגלים והמזלות והחיילים בערכים ההויים מהם, והכל שב אל הסבה הראשונה לא בעבור כונה ממנה, אבל הוא אצילות, נאצלת ממנה סבה שנית ואח"כ שלישית ורביעית, והתדבקו הסבות והמסובבות והשתלשלו כאשר אתה רואה אותם.

ז. נקודות לסיכום

מבחינת התוכן ניתן למצוא במדרשים טענות כנגד שלושה סוגי כפירה:

- א. שתי רשויות
 - ב. בריאת יש מיש
 - ג. השלמות האלוהית נפגמת על ידי בריאה.
- מצאו את הטענות במדרשים השונים.

מבחינת הצורה יש במדרשים קריאות שונות למילה 'בראשית':

- א. בעזרת ראשית
 - ב. למען ראשית
 - ג. ברא שית (שש)
 - ד. בי ראשית (התורה אמרה)
- מצאו את הפרשנויות השונות המדרשים.